МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ **Соколюк С.Ю.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Еміграція з України: проблеми повернення та реінтеграції

Виконав – студент 2 курсу, гр. 21м-сз
освітньої програми «Економіка соціального забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
СІРМАН Людмила Михайлівна
Науковий керівник – д.е.н., професор
Сергій СОКОЛЮК

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва
Кафедра Підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Освітня програма Економіка соціального забезпечення
Спеціальність 232 Соціальне забезпечення

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ С.Ю. Соколюк
(підпис) (ініціали, прізвище)
“_____”

_____2023р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студентці СІРМАН Людмилі Михайлівні
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи Еміграція з України: проблеми повернення та реінтеграції
Керівник роботи Соколюк Сергій Юрійович., д.е.н., професор
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “___”_____20__ року №_____

2. Строк подання студентом роботи 02.12.2024
3. Вихідні дані до роботи – річні звіти досліджуваного підприємства, науково-економічні праці зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, програми і плани розвитку різних підприємств та установ та інше.

4. Перелік питань, які потрібно розробити
1. МОДЕЛІ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ
2. ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ
3. ЕМІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: СУПЕРЕЧЛИВІ МОТИВИ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ

5. Перелік графічного матеріалу

Робота містить 7 рисунків та 19 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посадаконсультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Завданнярий няв

7. Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10-21.10.2023	
2.	Одержання індивідуального завдання	23.10.2023	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	25.10.2023	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт	Впродовж навчання	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	02.2024	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	 01.-03.2024 04.-08.2024 09.-10.2024 11.2024	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2024	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2024	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2024	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2024	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	11.12.2024	
13.	Одержання рецензії	12.12.2024	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	15.12.2024	

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат
на кваліфікаційну роботу магістра
Уманського національного університету садівництва
студентки 21м –сз групи СІРМАН Людмили Михайлівни на тему
«Еміграція з України: проблеми повернення та реінтеграції»

Масове вимушене переміщення населення в період війни зумовило підвищення рівня невизначеності та посилило інтенсивність прояву викликів для конкретних осіб та суспільства в цілому. Стаття присвячена аналізу становища вимушено переміщених в результаті війни осіб, наслідків вимушеної міграції, зокрема, інтенсивності вимушеної міграції її вплив на умови життя, поширення ризику соціальної ізоляції, працевлаштування та трудові доходи, рівень згуртованості суспільства тощо. У кваліфікаційній роботі розглянуто політику допомоги постраждалому населенню, цілеспрямовані заходи держави, вжиті у відповідь на небезпеку та спрямовані на пом'якшення негативних соціальних наслідків, що включає оцінку ситуації, акумуляцію ресурсів та вироблення конструктивного підходу до покращання становища вимушених переселенців. Здійснений аналіз надав змогу дійти висновку, що вимушена міграція населення є серйозним викликом та спричиняє негативні наслідки на рівнях окремих осіб, громад та суспільства в цілому. У процесі виконання даного дослідження було використано сукупність загальних та специфічних наукових методів: порівняльний аналіз для визначення оцінки та критеріїв ефективності управління складовими економічної безпеки підприємства, наукового узагальнення - для формування завдань наукового дослідження.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У вступі зазначені актуальність та постановка проблеми дослідження кваліфікаційної роботи.

У першому розділі висвітлені теоретико-методологічні основи еміграції в різні періоди часу становлення нашої незалежності.

У другому розділі проаналізовані сучасної ситуації з міграційними процесами, оцінка впливу війни в Україні на економічне становище країн та міграційні тенденції.

У третьому розділі запропоновані напрями повернення українців додому.

Ключові слова: *еміграція, міграційні процеси, вплив війни, переселенці, вимушена міграція*

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. МОДЕЛІ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 2. РОЗДІЛ 2 . ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ

2.1 Аналіз сучасної ситуації з міграційними процесами

2.2 Оцінка впливу війни в Україні на економічне становище країн та міграційні тенденції

2.3 Вплив міграції на економічне відновлення України

РОЗДІЛ 3. ЕМІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ:

СУПЕРЕЧЛИВІ МОТИВИ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Вступ

До нещодавнього часу Україна була країною, яка виступала здебільшого як джерело дешевої робочої сили або пунктом переходу для іноземних громадян, тим самим сприяли потокам міжнародної міграції і слугувала проміжним пунктом для інших. Сучасний політичний стан і рівень безпеки в Україні і регіоні сприяли різкій зміні міграційних потоків і їхніх причин починаючи з 2013-2014 рр.

У даний час для України характерні такі міграційні моделі:

- Високий рівень вихідної трудової міграції;
- Зростання тенденції тимчасової трудової міграції, котра перетворsється у постійну;
- Поява нових форм переміщення в Україні - рух внутрішньо переміщених осіб (ВПО); проблеми, пов'язані з їх регулюванням та адаптацією до нових місць проживання;
- Зменшення числа людей, що прибувають в Україну - зворотна міграція як українських громадян, так і іноземних іммігрантів;
- Низький рівень інтеграції іноземців, які проживають в Україні.

До 2014 року, трудова міграція була найбільш поширеним зразком усіх міграційних потоків в Україні. Сьогодні міграція пов'язана з ситуацією на Донбасі (і в Криму), досягла рівня, який можна порівняти, і, який можливо, навіть перевищує рівень трудової міграції. Однак, події у Східній Україні також негативно позначаються на вихідній трудовій міграції.

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України та воєнні дії, розпочаті російськими військами 24 лютого 2022 р., призвели до загибелі й травмування цивільного населення в різних регіонах країни, знищення багатьох об’єктів критичної інфраструктури чи порушення їх функціонування, масових руйнувань цивільних об’єктів. Усе це та інші негативні наслідки воєнного вторгнення, своєю чергою, спричинили масштабну міграцію. За прогнозами Ради ЄС, унаслідок міграції чисельність населення України може скоротитися на 24–33 %, що залежить від тривалості бойових дій та нестабільної роботи інфраструктури. За

офіційними даними, з початку активної фази збройної агресії РФ кількість населення України зменшилася на 6,7 млн осіб. Змінилася статево-вікова структура населення, зокрема спостерігається скорочення частки молоді віком до 20 років та жінок продуктивного віку.

Серед основних *видів міграції* населення, які наразі спостерігаються в України, можна виокремити такі:

- *міграція за кордон.* Станом на 8 листопада 2022 р. понад 7,8 млн українських біженців були змушені залишити Україну, майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист. Обсяги міграції перевищують усі показники за період незалежності України з 1991 р.;

- *внутрішні переміщення всередині країни.* За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), переміщення населення всередині України охопило близько 8 млн осіб 5;

- *незаконне вивезення українських громадян до РФ*. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), станом на вересень 2022 р. до РФ було переміщено 2,9 млн осіб та 9400 українських дітей. Як повідомляють російські ЗМІ, до РФ з України в'їхало понад 3,4 млн українців, серед них – 448 тис. дітей.

РОЗДІЛ 1. Моделі міграції громадян України

Україна є одним з найбільших постачальників робочої сили в Європі. На жаль, статистичні дані та систематичні опитування, проведені в Україні не дають точної інформації про зовнішню трудову міграцію. В Україні були проведені лише два загальнонаціональні опитування з цього питання (у 2008 і 2012 роках). Перше національне опитування з питань трудової міграції проводилося державним комітетом статистики України (нині - служба державної статистики України), спільно з фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії наук України в середині 2008 року. За даними опитування, 1,5 млн. громадян України працювали за кордоном в період з 2005 року до першої половини 2008 року, що становить 5,1% від працездатного населення України (чоловіки 16-59 років, жінки 16-54 років) (державний комітет статистики України, 2009). друге національне опитування з питань трудової міграції проводилося держкомстатом у квітні-червні 2012 року на вимогу Міжнародної організації праці. За його результатами, кількість українських громадян у віці від 15 до 70 років, які працюють або шукають роботу за кордоном, складала близько 1,2 млн. або 3,4% від населення відповідного віку в період з 1 січня 2010 року по 17 червня 2012 року (Міжнародна організація праці, 2013). Обидва опитування не враховували ті домогосподарства, в яких всі члени родини мігрували і жили за кордоном протягом багатьох років. Вони також не враховували осіб, які виїжджали за кордон на роботу до 2005 року (у випадку опитування, проведеного у 2008 році) або до 2010 року (для опитування, проведеного у 2012 році) і не повернулися в Україну. Це означає, що фактична кількість українців, що працssть за кордоном, вища.

Відповідно до національного опитування, проведеного у 2012 році, трудова міграція більше поширена серед чоловіків; їхня кількість складає дві третини від загальної кількості трудових мігрантів. Найбільша кількість трудових мігрантів припадає на вік 25-49 років (Міжнародна організація праці, 2013). Це люди, які вже мають певний досвід і навички, і одночасно підтримують високий рівень ефективності. Варто зазначити, що чоловіки

починають займатися трудовos міграцією у віці близько 25 років, в той час як жінки починають у 30 років. Якоюсь мірою це викликано ризиком стати жертвою торгівлі людьми. Проте, в той час як міграційна активність серед чоловіків у віці 50 років і більше швидко знижується, існує досить високий рівень трудової міграції серед жінок передпенсійного та раннього пенсійного віку. Більш того, після досягнення пенсійного віку, українські жінки мають можливість отримувати пенсіs в Україні і працювати за кордоном в цей самий час, що спричинило зміни в інтенсивності трудової міграції жінок похилого віку.

Жителі села складають 54,3% трудових мігрантів. Рівень сільського населення, що бере участь у трудовій міграції у віці від 15 до 70 років в 2,9 рази вищий, ніж міського населення: 6.3% проти 2.2%1. Вищий рівень міжнародної трудової міграції спостерігається у західних регіонах України. Відповідно до другого національного опитування, проведеного у 2012 році, жителі семи західних областей України (Волинської, Львівської, Рівненської, Закарпатської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької областей) складали більше ніж дві третини від усіх трудових мігрантів, хоча їхня кількість становить менше 20% від економічно активного населення.

Національні опитування з трудової міграції в Україні не проводилися з 2012 року і, відтак, ми можемо говорити лише про останні зміни в процесі міграції на основі даних соціологічних опитувань, проведених різними установами та на основі експертних оцінок. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка провів опитування громадської думки "про соціально-економічну орієнтаціs економічно активного населення України у 24 регіонах України і в м. Києві у серпні 2015 р. За його результатами, 4,3% економічно активного населення України працювали за кордоном 30 днів або більше протягом останніх 12 місяців до дати проведення опитування. Майже в три рази більше респондентів (12,4%) заявили, що члени їхніх родин працювали або досі працюють за кордоном. Швидкість міграції членів родини відносно різних регіонів і типів поселень

загалом відповідає результатам національних опитувань 2008 та 2012 років. У той же час, відсоток лздей, які самі працsвали за кордоном, був вищий у містах. Регіональні відмінності особистої участі є незначними у порівнянні з участs членів родин. Крім того, найвищий рівень особистої участі спостерігається у Києві (Західний регіон займає друге місце) (рис. 1.1).

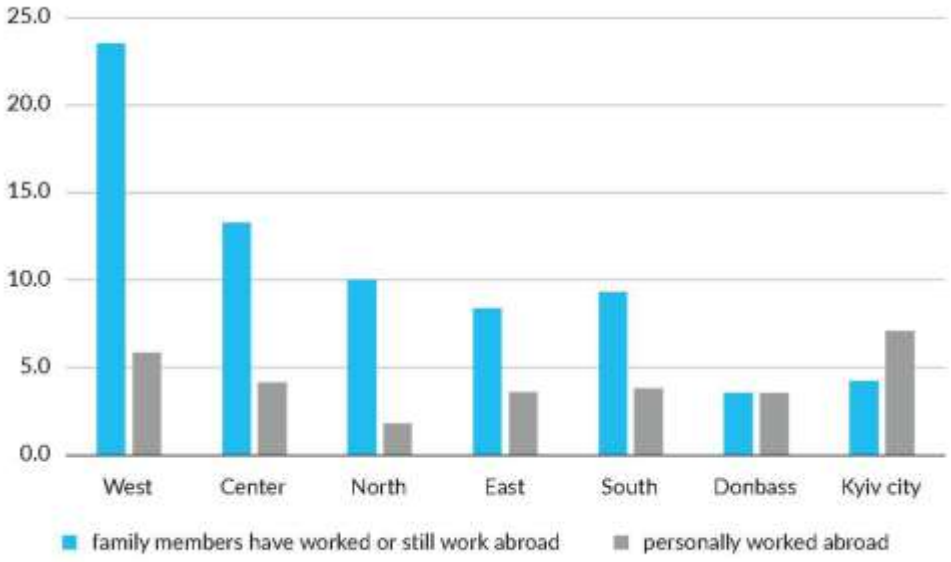

Рис 1.1 Відсоток інформантів, які працювали за кордоном і інформантів, члени родин яких працювали або і досі працюють за кордоном

Зрозуміло, що відповіді на питання про членів родин, які працюють за кордоном, показують стабільну і зазвичай довгу або циркулярну зовнішню трудову міграцію: члени родин респондентів, які працюють за кордоном протягом багатьох років, теоретично не могли бути включені до вибірки опитування, і це також вірно для тих, хто часто працює за кордоном протягом коротких періодів часу. Проте люди, які самі працювали за кордоном і були включені до вибірки, перебували за кордоном переважно тільки протягом короткого періоду часу. Таким чином, на сьогоднішній день спостерігається зростання інтенсивності трудової міграції в Україні, в тому числі осіб, які проживаsть за межами Західного регіону. Ця тенденція особливо справедлива для міських жителів, зокрема, для Києва. Вона може бути частково пов'язана з нещодавнім зниженням рівня життя.

За результатами 2012 року, основними країнами-одержувачами української робочої сили є Росія (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) і Чехія (12,9%). Потоки трудової міграції також спрямовані в Іспаніs (4,5%), Німеччину (2,4%), Угорщину (1,9%), Португаліs та Білорусь (1,8%) (Міжнародна організація праці, 2013). Порівняння результатів національних опитувань 2008 та 2012 років показує зниження частки мігрантів у Російській Федерації, у той час як темпи трудової міграції до країн ЄС зростаsть, у тому числі до країн Вишеградської групи. На відміну від опитування 2008 року, частка Росії скоротилася майже на 5%, у той час як у 2012 році - збільшилася до країн ЄС (особливо до Польщі).

Основними факторами, які впливаsть на цей процес, є: низькі економічні вигоди від міграції у росію у порівнянні з тими, які виникаsть при міграції до ЄС; створення українських міграційних мереж і НУО у Європейському Союзі (що робить міграцію у ці країни менш ризикованою); і загальне позитивне ставлення до тих, хто прибуває з України. У даний час тенденція до зменшення частки росії і збільшення міграції до ЄС серед української трудової міграції додатково підвищується за рахунок погіршення українсько-російських відносин, а також швидкої девальвації російського рубля і, при цьому, втрати економічної привабливості.

Готовність українців виїхати в пошуках безпеки за кордон змінювалась протягом 2022 р., на що впливали різні чинники: рівень безпеки в конкретному регіоні, забезпеченість основними інфраструктурними послугами та роботою, фінансові та інші можливості родини. За офіційними даними11, з початку активної фази воєнної агресії РФ кількість населення України зменшилася на 6,7 млн осіб, а негативне сальдо міграції в 2022 р. може становити 9,43 млн громадян. Обсяги нинішньої міграції перевищують усі показники за період незалежності України, яку держава здобула 1991 р.

Українські громадяни протягом 2022 р. шукали безпеки передовсім у країнах Європи. За даними УВКБ ООН, станом на 29 листопада 2022 р. 7 891 977 українських громадян були змушені залишити Україну, майже 4,8 млн з

них отримали тимчасовий захист12. Найбільше мігрантів прийняли Польща (близько 1,5 млн осіб) та Німеччина (близько 1 млн осіб). У десятку європейських країн, котрі прийняли найбільше українців, які рятуються від війни, входять також Чехія (171,5 тис. осіб), Іспанія (150,4 тис. осіб), Туреччина (145 тис. осіб), Велика Британія (141,5 тис. осіб), Франція (118,9 тис. осіб), Словаччина (99,3 тис. осіб) та Молдова (95,4 тис. осіб).

Рис. 1.2 Кількість українських громадян, які виїхали з України протягом 2022 р. в країни Європи

Частина українських громадян потрапили на територію Росії та Білорусі, зокрема й унаслідок *примусових депортацій* з боку російського агресора. За оцінками ООН, на кінець листопада український кордон з РФ перетнули понад 2 млн 852 тис. українців, а в Білорусі опинилось, відповідно, понад 17 тис.15. Проте, за неперевіреними даними російських силових структур, тільки на початку серпня фіксувалася цифра понад 3 млн осіб українців у РФ16. За даними МВС РФ, на кінець червня тимчасовий притулок у Росії, починаючи з лютого 2022 р., отримали лише 55,2 тис. українців. За російськими даними складно верифікувати, яка частка біженців

продовжує залишатися на території РФ, а яка прямує до третіх країн. Також немає точної інформації про подальші переміщення українців російською територією, їхнє працевлаштування.

Українським шукачам тимчасового захисту відкрито доступ на ринки праці ЄС та можливості соціальної інтеграції. За даними польських джерел, українські біженці в Польщі сплатили податків на 2 млрд євро від початку повномасштабного вторгнення російських збройних сил в Україну. Це втричі більше, ніж країна витратила на допомогу переселенцям23. В очікуванні нової хвилі міграції восени 2022 р. Польща приготувала додатково 100 тис. місць у пунктах прийому для українців, а ринок праці наприкінці осені містив близько 4 тис. вакансій для українців24 (що в чотири рази більше, ніж навесні 2022 р.). Частка українських шукачів тимчасового захисту у Європі (а це 9 %) має дистанційну роботу в Україні як основне джерело доходу. Загалом українські біженці в країні перебування мають постійну (12 %) або тимчасову роботу (підробітки) (12 %), тобто майже 24 % респондентів працюють.

Переважна кількість українських громадян, які виїхали за кордон, – жінки та діти (за даними британського видання The Guardian – 90 %25). Згідно з результатами соціологічного опитування26 більшість українських громадян, котрі виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30–39 років – 42 %, 40– 49 років – 29 %; 83 % респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30 % українських біженців є висококваліфікованими фахівцями; 12 % – кваліфіковані працівники; 14 % – керівники підприємств або підрозділів, а також 14 % – підприємці.

Одночасно зменшення кількості молоді посилює загрозу погіршення якості демографічного потенціалу України в середньо- та довгостроковій перспективі.

Динаміка міграційних процесів до європейських країн демонструє зміну пріоритетів у виборі країн тимчасового проживання. Зокрема, за даними Європейського статистичного бюро (Eurostat), у вересні 2022 р.

Польща прийняла на 13 735 осіб менше порівняно із серпнем того ж року. Також суттєво зменшилася кількість громадян України, як і шукали тимчасового захисту у Франції та Німеччині27. Водночас в Ірландії, Данії та на Кіпрі українців помітно побільшало. Атаки агресора на українську енергетичну інфраструктуру напередодні зими зумовили очікування нової хвилі міграції українців у країни Європи. Проте опитування не підтверджують прогнозів щодо масштабної релокації. Зокрема, за даними аналітичного центру міжнародної компанії з працевлаштування Gremi Personal (*рис. 3*), переважна більшість респондентів збираються взимку лишатися в Україні.

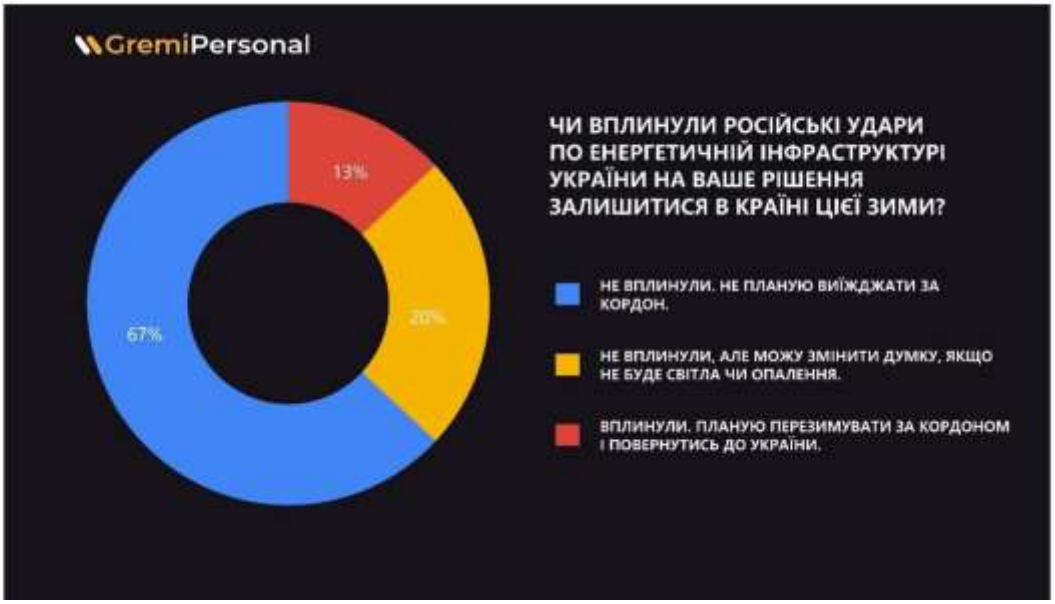

Рис. 1.3. Вплив російських ударів по енергетичній інфраструктурі України на рішення залишитися в Україні

Аналогічні результати отримала дослідницька компанія Gradus, згідно з якими стало відомо, що в жовтні 2022 р. (порівняно з травнем та вереснем того ж року) зросла (від 55–56 до 60 %29) частка осіб, які хочуть залишатись у своєму місці проживання навіть у разі загострення ситуації. Водночас офіційні українські джерела переконують, що у випадку загострення ситуації 53 % тих, хто залишився в Україні, планують лишатися там, де вони

перебувають зараз, 16 % – переміщатися далі від епіцентру подій у межах України, 6 % – переміщатися за кордон; 8 % опитаних зазначили, що мають наміри щодо переміщення, але не мають можливості для їх реалізації.

Динаміка повернення громадян до України з-за кордону залежить від безпекової ситуації. За даними соціологічних досліджень, наприкінці серпня 2022 р. майже 71 % опитаних планували повернутися в Україну після закінчення війни та в разі покращення безпекової ситуації. Протягом літа – осені 2022 р., за даними ООН та ЄС, з країн Євросоюзу повернулося майже 5 млн шукачів притулку з України. Міграція та пошук притулку мають маятниковий характер. Українські громадяни повертаються додому на кілька місяців, але з огляду на безпекову ситуацію можуть виїхати за межі України знову.

Динаміка міграційних настроїв зазнала помітних коливань протягом дев'яти місяців повномасштабного вторгнення. Зокрема, такі зміни настроїв та намірів відстежувала дослідницька компанія Gradus. Під час жовтневої хвилі опитувань було зафіксовано стабілізацію частки тих мігрантів, які хочуть повернутися додому за першої можливості (це 77 %)34. Так само стабільними лишаються драйвери повернення в Україну: це безпека та бажання повернутися додому, до звичного життя. Більшого значення з часом мігранти стали надавати таким чинникам, як-от наявність житла в Україні та кращий доступ до медичного обслуговування.

За даними інших українських соціологічних опитуван, 36% респондентів висловлюють намір повернутися після того, як переконаються, що в місцевості, де вони жили, безпечно перебувати; 35 % – відразу після того, як закінчиться війна; 13 % – через рік або через кілька років після закінчення війни; 7 % – після того, як відновить роботу підприємство, на якому вони працювали, або будуть упевнені, що знайдуть іншу роботу вдома; 11 % опитаних планують повернутися найближчим часом, а 7 % узагалі не планують повертатися в Україну (серед тих, хто має постійну роботу в країні перебування, таких 18 %).

Питання про міграцію, як внутрішню, так і зовнішню, є важливим в Україні на сьогоднішній день. У нашому дослідженні ми показали, що існують численні проблеми у вирішенні проблем мігрантів, а також відмінності в динаміці самої міграції.

Ми можемо побачити деяке збільшення міжнародної трудової міграції з України на сьогоднішній день, зокрема, освіченої молоді. Наслідком такої ситуації є підвищення загального рівня освіти серед трудових мігрантів (на основі цих інтерв'ю, проведених у 2008 і 2012 роках), а також деяких змінах у їхній віковій структурі. Це означає, що соціально-демографічні характеристики українських трудових мігрантів змінюються, і є також зміни в географічній спрямованості міграційних потоків. ґеякі мігранти, які раніше працювали в Росії, тепер переїжджають до країн ЄС.

Економічні чинники, як і раніше, є домінуючою силою, яка визначає міграцію.

Анексія Криму і конфлікт у донбасі також зіграли свos роль у збільшенні міжнародної міграції. Проте, цей фактор сам по собі не робить істотного впливу на динаміку міграції; міграція стимулу виникає в першу від впливу конфлікту на економіку. Втеча ВПО з їх попередніх місць проживання є результатом військових дій. Проте, коли ВПО обираsть нове місце проживання і приймаsть рішення про міграціs за кордон, вони як і раніше керуsться економічними мотивами.

Незважаючи на те, що більшість мігрантів не маsть або тільки частково досягли їх бажаної мети міграції, вони маsть намір виїхати за кордон знову, а це означає, що міграційний потенціал українців досить значний. Нові мігранти, зазвичай, відрізняsться моделls поведінки від людей, які мігрували з України в 1990-і роки, які сподівались на періодичні короткі поїздки. "Мережева" міграція є більш поширеною серед кримських татар. Незважаsчи на фінансові труднощі і відсутність соціального захисту на нових місцях проживання, ВПО зазвичай не демонструють серйозної готовності виїхати за кордон. Кількість українських шукачів притулку в країнах ЄС залишається

на низькому рівні. Цей факт дає українським мігрантам (у тому числі потенційним) надіs, що країни ЄС будуть ставитися до них прихильно, навіть в розпал міграційної кризи в ЄС.

Внаслідок значного погіршення можливостей для працевлаштування в Україні, навряд чи ми можемо очікувати зниження темпів міжнародної трудової міграції в найближчому майбутньому. У цих умовах українська держава має спробувати отримати вигоду з трудової міграції та звести до мінімуму можливі негативні наслідки.

На підставі результатів якісних даних, які ми зібрали, ми хотіли б запропонувати деякі рекомендації для українського уряду. На нашу думку, цілі державної міграційної політики в Україні повинні бути наступні: активно сприяти поверненнs мігрантів, які виїжджали за кордон на роботу, посилити соціальний захист українських працівників за кордоном; і, нарешті, поліпшити економічне становище України. ґемографічні прогнози показуsть, що подальше зменшення лsдей працездатного віку неминуче. Український уряд має розробити державну програму, яка буде займатися поверненням та реінтеграцією довгострокових мігрантів. Ключовим елементом таких програм має стати бізнес-стартап як найбільш перспективний спосіб вкладення грошей, зароблених мігрантами в українську економіку. Ці програми повинні надавати мігрантам інформацію і консультацію про запуск і підтримку свого бізнесу або роботу за наймом, а також визнавати навички, які мігранти здобули за кордоном, і надавати психологічну допомогу нужденним людям. Податкові та митні пільги повинні бути встановлені для трудових мігрантів, які працsвали за межами України, принаймні два роки, і планують повернутися в Україну. Однак, здається, що політика щодо активного полегшення повернення мігрантів в Україну може бути реалізована в повному обсязі тільки після врегулsвання збройного конфлікту.

Зважаючи на галузі, у яких більшість українських трудових мігрантів зайняті, існує невеликий шанс, що вони повернуться в Україну з сучасними інноваціями і технологіями або навичками управління бізнесом. Проте,

мігранти, які повертаsться з ЄС, поділяють європейські цінності і стандарти поведінки, типові для товариств з розвиненою ринковою економікою. Крім того, це ті лsди, які перед міграцією були досить самодостатніми. Це означає, що з точки зору поліпшення бізнес-клімату в Україні, мігранти, які повертаються, і члени їх сімей будуть демонструвати більшу готовність займатися підприємницькою діяльністю. У рамках дослідження на замовлення МОМ у 2010 році (Позняк, 2013), було виявлено, що діти трудових мігрантів, які досягли 18-річного віку і які маsть право на отримання фінансового підприємництва, навіть в несприятливих умовах в Україні готові займатися бізнесом. Більшість дітей мігрантів заощаджують гроші на більш-менш регулярній основі, майже третина з них (разом зі своїми батьками) мають гроші, необхідні для початку бізнесу.

Важливо активізувати зусилля по введенns в dis двосторонніх угод з країнами призначення українських мігрантів з питань соціального забезпечення, визнання освіти і професійної кваліфікації, водійських прав тощо. Крім того, має вестись активне обговорення визнання пенсій. Іншos найважливішos галуsss міжнародного співробітництва є розробка і реалізація програм циклічної міграції: це вигідно не лише для України, але і для приймаsчих країн. Це означає, що Україна має реальні можливості для переговорів з ЄС з питань участі відповідних країн у фінансуванні цих програм.

З метою зміцнення зв'язків між українськими трудовими мігрантами і батьківщиною, для підвищення рівня повернення трудових мігрантів, Україна повинна розширити можливості для дистанційної освіти для дітей трудових мігрантів, які в даний час живуть зі своїми батьками за межами державних кордонів. Крім того, за кордоном можуть бути створені українські середні школи з залученням місцевих засобів і підбору педагогічних кадрів з числа трудових мігрантів. Для того, щоб звести до мінімуму втрати інтелектуального потенціалу і запобігти відтоку молоді, українська держава має, по-перше, розширити систему грантів для обдарованих молодих людей

(у тому числі можливу участь європейських донорів). По-друге, уряд повинен запровадити процедури для організації контрактів з випускниками певних професій, чия освіта була спонсовано державою, з метою регулювання тимчасової і постійної еміграції цих фахівців.

Країнам ЄС можна порадити продовжити практику створення сприятливих правових можливостей для українських мігрантів, підтримуючи програми маятникової міграції та заохочення толерантності до українських мігрантів серед місцевого населення.

Стратегія державної політики щодо ВПО повинна ґрунтуватися на диференційованому підході до різних категорій внутрішніх мігрантів. Реалізація такого підходу вимагає постійного моніторингу думок ВПО і їх планів на майбутнє. Необхідно ввести систематичне інтерв'ю ВПО з цих питань. Інтеграція ВПО, небажаючих повертатися, повинна включати в себе допомогу в організації нового житла і заохочення толерантності у відносинах між мігрантами і місцевими жителями. Сім'ям, які планують залишитися, повинно бути гарантоване житло, засоби забезпечення фінансової підтримки для придбання або ремонту своїх будинків; ремонт центрів колективного розміщення і передача права власності на житло; будівництво житла з подальшою передачею права власності. Крім того, має сенс використання соціальних критеріїв для забезпечення житлом (багатодітних сімей, неповних сімей тощо).

У той же час важливо провести інформаційну кампанію серед населення України, щоб заохотити неупереджене і толерантне ставлення до ВПО зі східної частини України. Було кілька згадок в засобах масової інформації про конфлікти між ВПО і місцевим населенням протягом 2014 року, а в деяких випадках таке стається і сьогодні. Тим не менше, немає ніяких підстав говорити про масові соціальні конфлікти - більш ймовірно, що деякі окремі випадки набули розголосу. Вплив таких подій на громадську думку повинен бути зведений до мінімуму. Крім того, урядові установи і міжнародні організації повинні працювати з місцевими органами влади (особливо з

співробітниками, які беруть участь в організації пенсійного забезпечення та соціальної допомоги) для підвищення інформованості про потреби ВПО і уникнення упередженості щодо мігрантів.

РОЗДІЛ 2 . Еміграція з України

2.1 Аналіз сучасної ситуації з міграційними процесами

Впродовж останніх десяти років проблема міграції в ЄС стала важливою темою, оскільки мешканці більшості країн-членів переважно є старіючими. Тому дане питання залишається загостреним, бо відсоток людей похилого віку переважає відсоток молодого населення.

Боротьба з нелегальною міграцією є ще одним важливим аспектом збереження безпеки в умовах напливу біженців. Це включає виявлення та затримання нелегальних мігрантів, розслідування та припинення діяльності міграційних злочинних угруповань, а також виконання міжнародних зобов'язань у сфері боротьби з торгівлею людьми. У 2021 році на кордоні ЄС було виявлено понад 200 444 незаконних перетину кордону.

Пік незаконного перетину кордону припав на 2015 рік, у розпал міграційної кризи в Європі, коли було виявлено , або понад 1,8 мільйона незаконних перетинів кордону було виявлено. Детальніше інформацію подано на рисунку 2.1.

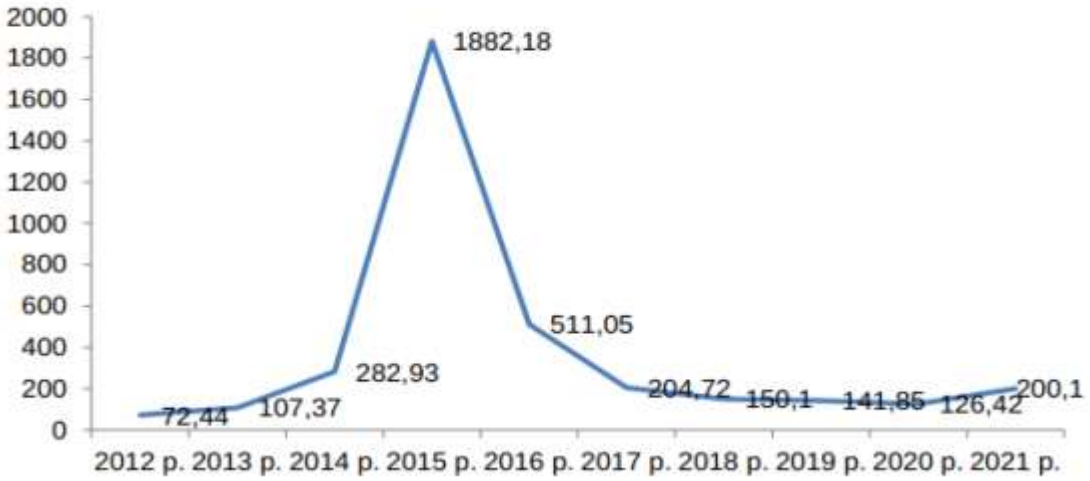

Рис 2.1 Кількість нелегальних перетинів на кордонах Європейського Союзу з 2012 по 2021 рік, тис осіб [23]

За перші десять місяців 2022 року на зовнішніх кордонах ЄС було виявлено 281 444 незаконних проникнення, що на 80 000 більше, ніж за

аналогічний період минулого року.

Найактивнішими міграційними шляхами до ЄС для нелегальних мігрантів на кінець 2022 року були Західно-Балканський маршрут та Центральний Середземноморський маршрут.

Так, із січня по жовтень 2022 року нелегальних перетину кордону на західнобалканському маршруті зросли до 128 400, або на , або на 159% більше, ніж за той же період (у 2021 році) [23].

Таблиця 2.1

Основні міграційні маршрути для нерегулярних мігрантів до країн ЄС

Маршрути	Січень-жовтень 2022	Жовтень 2022	Жовтень 2021 / жовтень 2022	Країни походження мігрантів
Західнобалканський	128400	22318	+159%	Сирія, Афганістан, Туреччина
Центральносередземноморський	85000	13 000	+81%	Єгипет, Туніс, Бангладеш
Східносередземноморський	35300	2882	+10%	Сирія, Афганістан, Нігерія
Західноафриканський	14100	1803	-50%	Марокко, Синегал
Західносередземноморський	12300	1895	-2%	Алжир, Марокко, Сирія
Східний кордон	5229	441	-44%	Україна, Білорусь, Ірак

Зросла кількість незаконних перетинів кордону й на інших маршрутах (табл.2.1). Наразі Євросоюз сформував три основні потоки мігрантів. Давайте розглянемо кожен з них більш детально. Також на рисунку 2.2 наведена карта основних маршрутів.

Рис. 2.2 Міграційні шляхи з Північної Африки

Першим шляхом є мігранти з Північної Африки. Вони використовують центрально-середземноморський шлях для того, щоб потрапити в ЄС.

Міграція людей з Північної Африки в країни Європейського Союзу є складним та багатогранним явищем, яке впливає на обидві сторони. Північна Африка, зокрема країни Сахарського регіону, такі як Марокко, Алжир, Туніс, Лівія та Єгипет, стикається з рядом соціальних, економічних та політичних викликів, таких як висока безробіття, низький рівень життя, політична нестабільність, конфлікти та інші проблеми.

У зв'язку з цим значна кількість осіб з Північної Африки шукає можливості для кращого майбутнього у країнах ЄС. Основними країнами-приймачами є Італія, Іспанія, Франція та інші, які знаходяться недалеко від узбережжя Північної Африки і мають високий рівень розвитку та соціальний захист.

Проте такий потік мігрантів створює значні виклики для країн-приймачів. Зокрема, нелегальна міграція через Середземне море призводить до людської трагедії та загибелі безлічі мігрантів на шляху до країн ЄС. Крім того, зростає напруга в суспільствах країн-приймачів, особливо у зв'язку з питаннями інтеграції, наданням соціальних послуг, врегулюванням трудових відносин та іншими аспектами.

Останніми нововведеннями в правовому міграційному полі законодавства ЄС є надання українцям тимчасового захисту з 24.02.22 року. Права громадян включають проживання на території країн Євросоюзу, дозвіл на отримання роботи, медичної допомоги, житла, освітніх послуг та банківських операцій.

Протягом періоду російсько-української війни міграційні потоки з України до країн Європейського Союзу (ЄС) мають свої відмінності та характеристики, які визначаються складним політичним, економічним та гуманітарним контекстом конфлікту.

По-перше, велика кількість українців змушені були залишити свої домівки через загрозу насильства та військові дії на сході та півночі України. Це призвело до масової евакуації і переселення до країн ЄС, особливо до тих, які мають спільний кордон з Україною, таких як Польща, Угорщина та Словаччина.

У 2022 році міграційні потоки українців відзначаються різноманітністю та динамікою, яка визначається комплексом факторів, що включають економічну ситуацію в Україні, політичну стабільність, доступність можливостей для працевлаштування та навчання в інших країнах, а також індивідуальні мотиви міграції для поліпшення якості життя та реалізації особистих та професійних цілей.

Країни Європейського Союзу (ЄС) залишаються основним напрямком міграції для українців. Особливо популярними є Польща, Чехія, Німеччина та Італія. Українці переїжджають туди за роботою в різних сферах, від будівництва та сфери послуг до ^-технологій та медицини.

Узагальнюючи, біженці з міжнародним статусом тимчасового захисту, які перебувають у цій ситуації через російсько-українську війну, потребують захисту та підтримки, щоб забезпечити їхню безпеку та добробут у незвичній обстановці, поки ситуація у їхній країні не стабілізується. Нижче на малюнку зображена кількість громадян України, які отримали статус тимчасового захисту по світу.

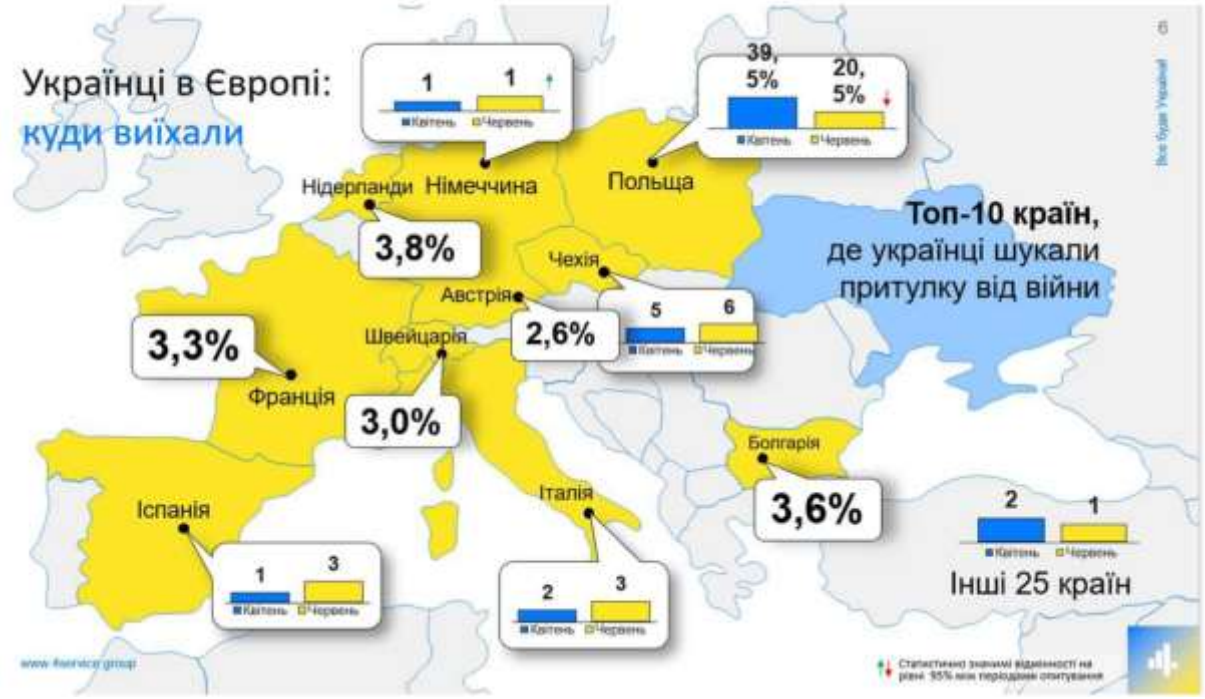

Рис 2.3 К-сть громадян України, які отримали статус тимчасового захисту

Оцінюючи регулювання міграційних потоків у ЄС, варто відзначити, що після кожної міграційної кризи розробляється нова стратегія для вирішення питань міграції та надання притулку з метою забезпечення безпеки. Останнім часом країни Європейського Союзу все активніше контролюють зовнішні кордони та потоки мігрантів. Також укладаються угоди між різними країнами для співпраці та розподілу кількості мігрантів, зокрема біженців, між цими державами. Після аналізу різних документів стає очевидним, що регулювання міграції в ЄС представляє собою складний процес, у якому беруть участь різні країни-партнери з метою ефективного керування цими міграційними потоками.

2.2 Оцінка впливу війни в Україні на економічне

становище країн та міграційні тенденції

Прибуття українських мігрантів на ринки праці та їх витрати за кордоном вважаються позитивними факторами для економік країн, куди вони мігрують. Однак значне зростання чисельності мігрантів створює низку викликів, зокрема для державних фінансів. У той же час, в довгостроковій перспективі чистий фіскальний вплив для Європи буде позитивним, оскільки українці активно інтегруються на ринок праці ЄС та сплачують податки.

Витрати українських мігрантів підтримують економіки країн перебування, зокрема через особисте споживання, що частково компенсує негативний вплив російсько-української війни на реальне приватне споживання в ЄС. Зокрема, у 2022 році витрати українських мігрантів за кордоном зросли більш ніж утричі порівняно з попереднім роком, складаючи 2 мільярди доларів США на місяць.

Крім того, витрати на українських мігрантів спонукають державне споживання, зокрема у сферах житлової інфраструктури, охорони здоров'я та освіти, оскільки значна частина мігрантів має дітей. За розрахунками, проведеними на основі оцінок МВФ (2020), опитувань ООН та Центру Разумкова [27], при інших сталих умовах внесок українських мігрантів у випуск товарів та послуг у Естонії, Польщі та Чехії у 2026 році буде на 2,2-2,3% більшим, ніж у базовому сценарії без міграції, а у Німеччині - на 0,6-0,65%.

Основним позитивним фактором для жителів країн ЄС від міграції українців є нейтральний вплив на заробітну плату та процесів працевлаштування в країнах. Основним фактором при працевлаштуванні було взаємне доповнення професійних кадрів, а не взаємозаміна. Велика кількість незайнятих мігрантів, які вже готові працевлаштуватись, зможе зняти напругу на ринку праці. Розглянемо декілька прикладів.

На ринку праці Німеччини у червні 2022 року числилось 350 тис. непрацевлаштованих українців. Станом на жовтень дослідження показало,

що кожен 10 був вже працевлаштованим.

При цьому українці майже не мають соціальних відмінностей та мають умовно однаковий менталітет з європейськими жителями, порівняно з мігрантами з країн Сходу.

Найбільше українців зайнято у сфері громадського харчування і готельному бізнесі, де вони виконують такі посади, як покоївки, офіціанти та прибиральники.

У сфері послуг (21%) багато українок працюють у галузі краси та косметології. На виробництві, де завжди було попит на українських робітників, зайняті 12% українців. У сфері IT працюють 15%: це українці, що зайняли посади в місцевих IT-компаніях, а також ті, хто виконує роботу дистанційно для своїх компаній, перебуваючи за кордоном. У сфері торгівлі, сільського господарства і логістики працюють менше 10% українців.

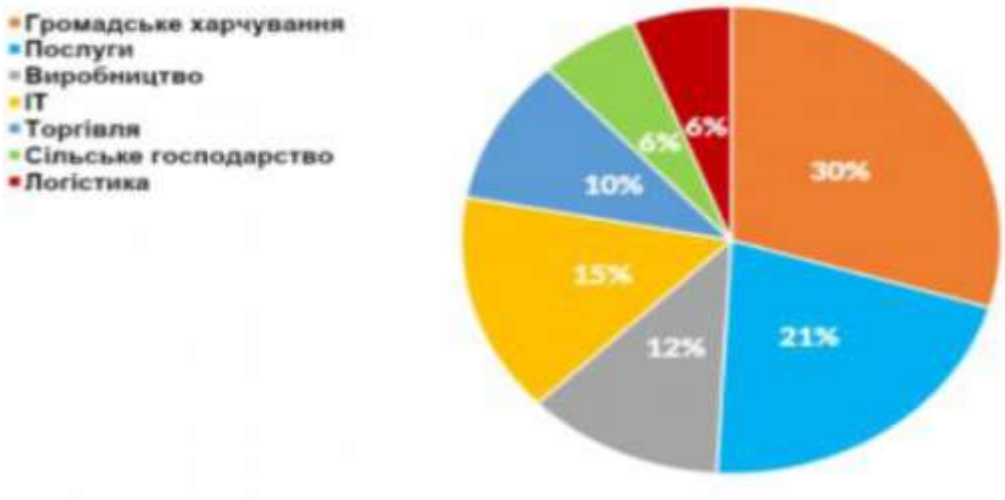

Рис. 2.4. Найпоширеніші види зайнятості українців у ЄС

Водночас відсутність кваліфікації мінімізує основні вигоди, які можна отримати. Кваліфіковані українці отримують роботу до прикладу в сфері обслуговування в Іспанії, Італії, Німеччині при цьому ірраціональне розподілення кваліфікованих кадрів призведе до збільшення рівня безробіття.

Розглянемо основні фактори впливу зацікавленості країн ЄС до інтеграції українських біженців у суспільство.

1. Демографічний фактор

Як зазначалось раніше проблема старіючого населення постає дедалі гостріше. Дедалі частіше ЄС стикається з відсутністю кваліфікованих кадрів. У 2022 році не було запонено 6 млн. висококваліфікованих робочих місць. За даними McKinsey Global Institute, до 2030 р. число робітників в оптимальному віці скоротиться на 13 млн осіб (4% від усієї робочої сили). Також загострила ситуацію пандемія в 2019 році.

Також за даними Євростату народжуваність значно зменшилась за минулих 10 років (Рис 2.5): в Іспанії — на 24%, Італії — 22%, Греції — 22%, Фінляндії — 18%, Латвії — 19,3%, Болгарії — 17%, Португалії — 15%, Ірландії — 14,5%, Німеччині — 14%, Хорватії — 11%, Естонії — 8,9%, Нідерландах — 7,06%, Франції — 7,3%, Ісландії — 7,2%, Литві — 6,2%, Великобританії — 5,3%, Угорщині — 4,2%, Румунії — 5,5%, Данії — 4,0%, Словенії — 1,2%, Чехії — 0,5%.

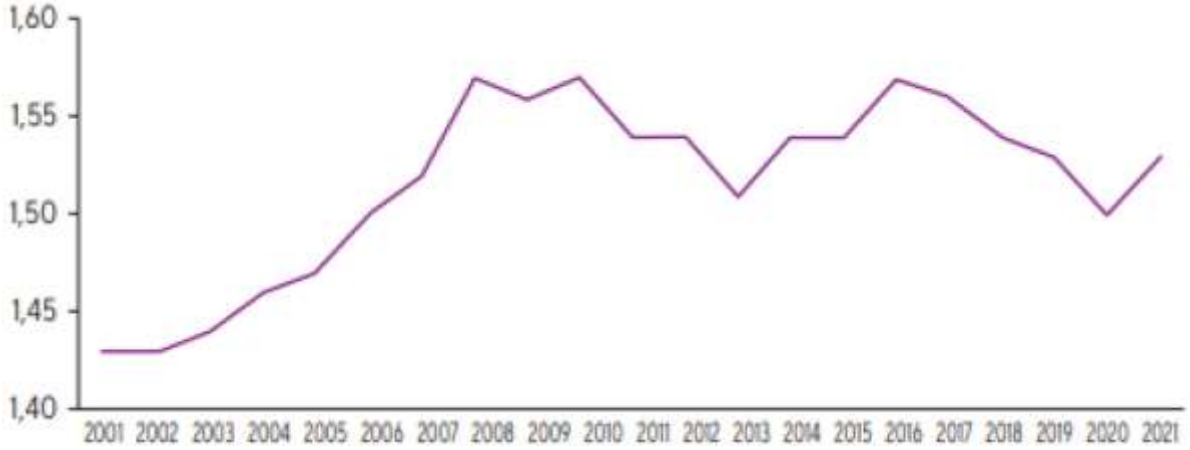

Рис 2.5 Рівень народжуваності в ЄС , 2001-2021 (на одну жінку)

У 2021 році було зафіксовано скорочення кількості населення з 447 мл. До 446,8 млн. Хоча кількість мігрантів в цей рік перевищувала 1,5 млн осіб.

2. Ринок праці

Необхідно відзначити, що в останні роки ринок праці ЄС частково зміг адаптуватися, приймаючи все більше мігрантів, переважно з низьким рівнем кваліфікації. Варто зауважити, що незважаючи на ознаки економічної кризи,

зокрема в енергоємних секторах, економіка ЄС продемонструвала кращі результати, ніж очікувалося.

Ринок праці ЄС залишається дуже стійким у зустрічі з кризовими викликами і продовжує показувати рекордний рівень зайнятості та надзвичайно низьку безробітність, що складає всього 6% від загальної працездатної населення на квітень 2023 року.

За даними Євростату, протягом I та II кварталу 2022 року кількість працівників, які отримали роботу в ЄС, збільшилася на 1,3%, з 195 мільйонів до 197,6 мільйонів осіб (Див Рис.2.6).

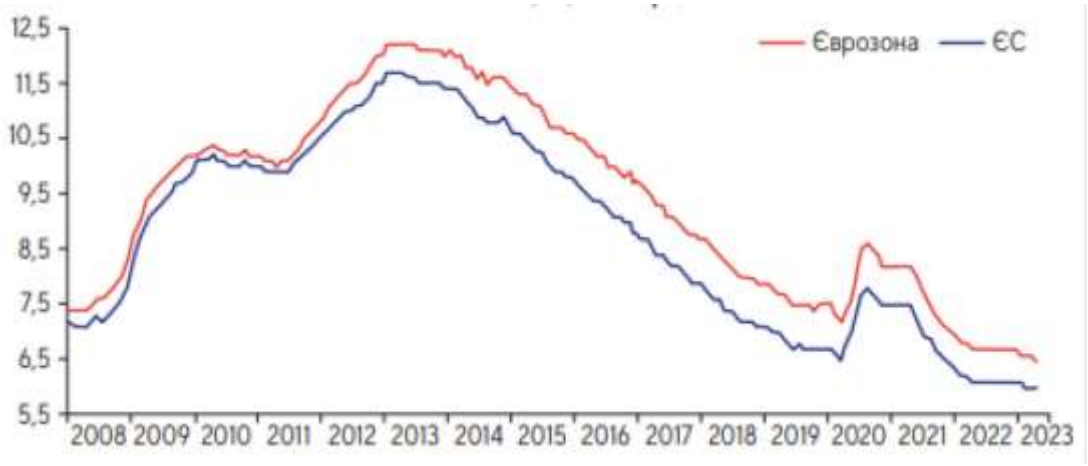

Рис 2.6 Рівень безробіття в країнах ЄС

У багатьох випадках позитивний тренд пов'язаний зі зростанням європейської економіки відновлення після пандемії, яке ще триває. Так, у другому кварталі 2022 року 3,3 мільйона безробітних, що становить кожного четвертого представника цієї категорії, знайшли роботу. Все ж, загальна кількість безробітних в ЄС знизилася не настільки значно, оскільки на заміну тим, хто знайшов роботу, на ринок праці вийшли інші особи. Однак кількість безробітних з урахуванням звільнень та втрати працездатності зменшилася на 0,2 мільйона осіб, з 13,3 мільйона в першому кварталі до 13,1 мільйона в другому кварталі 2022 року.

Це в багатому визначається зростанням зайнятості у секторі послуг, який відновлюється. Компанії в цьому секторі, а також у промисловості та будівництві, відчували значну нестачу робочої сили, але зараз вони активно

пропонують вакансії. Також значний ріст зайнятості спостерігається у секторі інформаційно- комунікаційних технологій.

За даними Євростату, кількість працівників у цьому секторі зросла майже на 5% у першому і другому кварталах 2022 року, порівняно з приблизно 3% у попередні роки до пандемії. У той же час, спад зайнятості відбувся у секторах, таких як обробне виробництво, оптова та роздрібна торгівля.

Хоча мігранти становлять додаткове навантаження для державних фінансів у короткостроковій перспективі, якщо вони залишаться у країнах перебування на тривалий термін та стануть активними учасниками ринку праці, вплив на бюджет та економічне зростання цих країн ймовірно буде позитивним. Мігранти, яким дозволено працювати та вільно пересуватися, поводитимуться як економічні мігранти і з часом створюватимуть відповідну додану вартість.

Проте, недостатні інвестиції у людський капітал мігрантів у країнах їхнього перебування на початкових етапах можуть призвести до збільшених витрат у довгостроковій перспективі. Крім того, якщо мігранти повертаються до країни походження після адаптації, вплив на економіку країни, яка їх прийняла, може бути негативним, оскільки початкові витрати не компенсуються доходом від їхньої зайнятості в довгостроковій перспективі.

Процес інтеграції мігрантів і їх залучення на ринок праці країн перебування є складним і тривалим. Мовний бар'єр, невідповідність кваліфікацій та/або необхідність їхнього підтвердження, а також складнощі з влаштуванням дітей до дитячих закладів є стримуючими факторами для участі в робочій силі.

Однак багато країн перебування українців впроваджують активні політики ринку праці, такі як підтримка у пошуку роботи, тренінги та освіта для дорослих, а також мовні курси. Дослідження показують, що вивчення мігрантами мови країни перебування має значний вплив на їхні довгострокові доходи.

Географічні та культурні зв'язки України з Європою, наявність діаспори та статус тимчасового захисту сприяють збільшенню участі осіб, які були змушені мігрувати, на ринку праці. Згідно з прогнозами ОЕСР (2022), загальна робоча сила у всіх країнах Європейського Союзу зростатиме на 0.5% до кінця 2022 року, що вдвічі більше, ніж під час попередньої хвилі міграції у 2014-2017 роках. Найбільший вплив очікується в Чехії (2.2%), Польщі (2.1%), Естонії (1.9%), а також в інших країнах, таких як Угорщина, Латвія, Словаччина, Литва та Румунія, де цей показник коливатиметься від 1% до 1.5%.

За своєю чергою, загальний ріст зайнятості в Європейському Союзі може становити 0.4%. Якщо в середньому серед мігрантів у період 2014-2017 років переважали молоді чоловіки з базовою освітою, то вже у 2022 році ця група переважно складатиметься з жінок з вищою освітою, часто з дітьми. Це ймовірно змінить ситуацію на інших сегментах ринку праці, де зросе попит на робочі місця у сфері послуг, зокрема на неповний робочий день з меншою кількістю нічних змін.

2.3 Вплив міграції на економічне відновлення України

Можливість займатися продуктивною працею, забезпечення зайнятості - основна сполучна ланка між досягненням економічного зростання і створенням можливостей для розвитку людини. У цьому випадку під «зайнятістю» розуміються способи отримання засобів існування, а не лише оплачувана робота.

Зауважимо, розширення зайнятості не означає автоматичного зростання національної економіки. Не менш важливими є наявність і активність факторів, які, з одного боку, сприяють готовності економічних агентів до плідної праці у власній країні, з іншого — розширеної пропозиції зайнятості на основі стійкої економічної динаміки. У цьому просторі взаємовпливів економічного зростання і ефективної зайнятості особливе місце (як

позитивний фактор) займає активне працездатне населення, його здатність для самозабезпечення, а також (як негативний фактор) скорочення населення, у т. ч. пов'язане із його (населення) скороченням (як природнього характеру, так і еміграційними потоками).

Вкажемо, що визначальні складові соціально-економічного середовища - економічне зростання, добробут, гідна, добре оплачувана робота, збалансований розвиток регіонів — взаємопов'язані, що потребує системних і комплексних заходів і дій, завдяки яким підтримується належний рівень добробуту і повна зайнятість, зменшуються внутрішні міграційні процеси, мінімізуються процеси відтоку робочої сили та утікання людського капіталу. Звичайно, повернення до України хоча б частини працездатних переселенців з майже 10 млн мало б позитивний вплив як на економічну динаміку, так і наповнення державних фінансів.

Далі насамперед ми проаналізуємо чинники і складові, які лежать в основі стійкої економічної динаміки. Хоча Україні у попередні роки поки не вдалося досягти макроекономічної стійкості, повної зайнятості, високої продуктивності, однак визначення суперечливих результатів і тенденцій (що проявляються у вітчизняній економіці) безумовно сприятиме формуванню політики соціально-економічного розвитку в сучасних умовах російської агресії та повоєнного відновлення країни.

Класичні макроекономічні постулати вказують на досить чіткі взаємозв'язки між динамікою вироблення валового продукту і зайнятістю/безробіттям населення. Визнано, що вища зайнятість (або нижче безробіття) означає вищу/нижчу включеність робочої сили у виробничі процеси і є позитивним фактором монетарної і фіскальної стабілізації, а з тим і підтримки економічного розвитку (що, зокрема, проявляється через зростання/зменшення вироблюваного внутрішнього продукту — ВВП). Зазвичай взаємозв'язок динаміки ВВП і динаміки зайнятості має довгостроковий характер, хоча для трансформаційних економік (до яких належить і українська) відповідні взаємовпливи проявляються навіть у

короткостроковому аспекті зростав попит на робочу силу, що помітно зменшувало рівень безробіття. Погіршення ж умов економічної діяльності (у т. ч. прояви прискорення інфляції чи девальвації) означало вивільнення працівників. Більше того, зовнішній шок (Глобальна фінансова криза 2008-2009 рр., події 2014-2017 рр., широкомасштабна агресія 2022-2223 рр.) спричиняв різке зменшення як зайнятих в економіці, так і самих економічних результатів.

Поряд з цим, звернемо увагу, що інфляційні сплески відбувалися на початку 2000-х років, у період розгортання Глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр., періоду 2014-2015 рр., коронавірусного шоку 2020 р., і головним чином були пов'язані з різноманітними владними адмініструваннями на споживчих ринках (зокрема, суворі обмеження на поставки продуктів під час розгортання коронавірусного шоку), а також «управління» житлово-комунальними тарифами (навіть якщо владою ухвалювалось рішення про їх заморожування, від порушення якого ціновий шок був ще більший). Звичайно, внаслідок таких адміністративних втручань у діяльність ринків створювалися розриви у поставках, дефіцит у попиті-пропозиції широкого кола товарів, зменшення замовлень, що провокувало і зменшення виробництва, а з тим — підвищення безробіття.

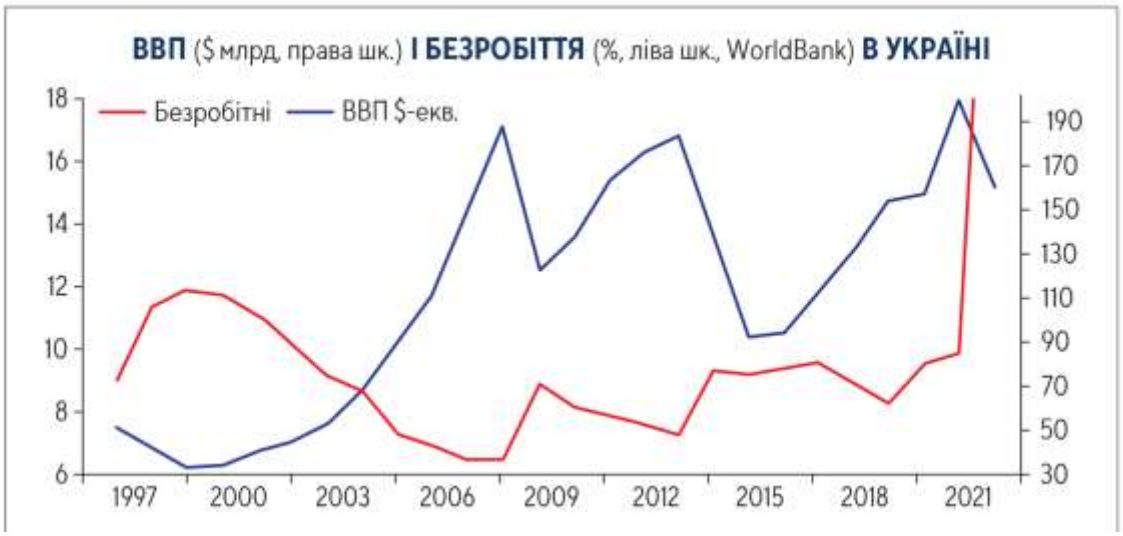

Рис. 2.7 Тенденції коливань безробіття та внутрішнього валового продукту

Рис. 2.8 Тенденції коливань зростання безробіття та зростання середнього ІСЦ

Коли йдеться про інвестиції, то зазвичай нагромадження капіталу означає готовність до їх втілення, що формує додатковий попит на робочу силу. Часто ці два процеси можуть бути розтягнуті у часі, однак для висхідної вітчизняної економіки часовий лаг суттєво скорочується, тому нагромадження капіталу часто супроводжується зростанням зайнятості (зменшенням безробіття). Однак тут досить чітко проявляється особливість вітчизняних суспільно-політичних процесів. Стосується періоду першої російської навали у 2014-2018 рр. Захоплення Донбасу, руйнація виробничих потужностей (і відмова від інвестування у регіоні, який завжди був капіталомістким), вимушений виїзд працівників у інші регіони країни, де працевлаштування не було швидким і легким, призвели до того, що вивільнення працівників Донбасу та їх включення до лав пошукачів роботи було набагато швидшим, ніж в економіці створювалась додаткова кількість робочих місць. А тому накопичення незалученого (внаслідок агресії та кризи) капіталу супроводжувалось зростанням безробіття.

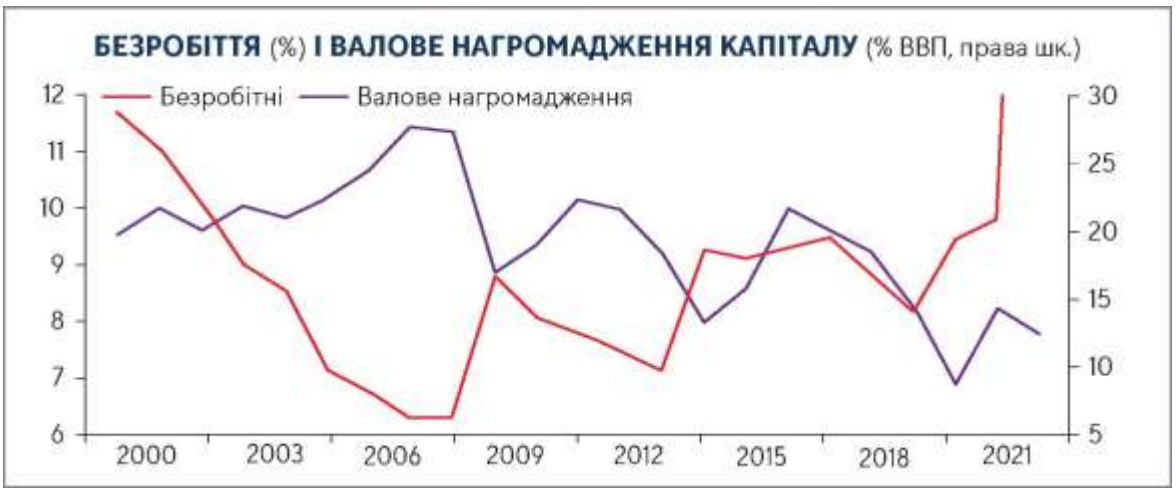

Рис. 2.9 Динаміка росту безробіття та нагромадження капіталу

Такий «ненормальний» взаємозв'язок певною мірою відповідатиме на питання про зайнятість у результаті припливу/відпливу робочої сили у 2022-2023 рр., зумовлених російською агресією і масовим виїздом українців за кордон.

Ситуація з інвестиціями і зайнятістю погіршується тим, що найближчими роками важко очікувати розширення участі держави в інвестиційних проєктах. Звернемо увагу на те, що видатки держбюджету за І п/р 2023 р. (остання наявна інформація) фактично вказують на їх (витрат) структуру, яка стане характеристикою року загалом. Так, із загальних видатків держбюджету у 1 785 млрд грн, витрати на оборону склали 942 млрд грн, що становить 53% загальних витрат, громадський порядок та безпеку — 219 млрд грн (12%), соціальний захист — 236 млрд грн (13%), а всі інші витрати (включаючи охорону здоров'я, загальнодержавні функції та освіту) складатимуть близько 22% загальних витрат (що загалом співвідноситься із структурою 2022 р.). Тобто на капітальні державні інвестиції просто немає ресурсів. Проєкт бюджету на 2024 р. взагалі не передбачає жодних інвестиційних проєктів, а всі доходи Державного бюджету спрямовуватимуться на оборону.

Досвід висхідних країн засвідчує, що для економічного прискорення

частка інвестицій у структурі ВВП має складати не менше, ніж 22-24% (в багатьох азійських країнах вказана частка перевищує 30-35%). Подібне спостерігалось і для України — високі темпи економічного зростання (понад 7% середньорічних) утримувались у період 2000-2007 рр., коли частка інвестицій також складала 20-25% ВВП.

Найближчими роками обсяг ВВП України навряд чи перетне позначку $200 млрд. Відтак, для економічного прискорення Україна щорічно має інвестувати близько $40-50 млрд. Звичайно, не йдеться про внутрішні ресурси (таких просто не існує). Такий показник може досягатись лише за рахунок фінансової допомоги розвинутих країн-партнерів і відповідного залучення (іноземної) робочої сили.

Рис. 2.10 Темпи ВВП і частка інвестицій у ВВП

Втім важливим є зауваження: хоча в приватному секторі зростання продуктивності буде дійсно суттєво залежати від інвестицій, стосовно продуктивності у державному секторі слід виходити із поєднання інституційних реформ і раціоналізації робочих місць (на сьогодні не викликає сумніву, що зростання заробітних плат у державному секторі у переважній більшості випадків не супроводжується покращанням кількості та якості товарів і послуг, що надаються у державному секторі, зокрема, у частині

державного управління, освіти, охорони здоров'я тощо)[47]. Збереження високої зайнятості у державному секторі означає необхідність підвищення податкового тиску на приватний сектор, що погіршуватиме перспективи його відновлення. Тобто кращим може стати сприяння створенню робочих місць у приватному секторі разом із перекваліфікацією і підвищенням кваліфікації тих, хто буде витіснений із державного низькопродуктивного сектору.

Це водночас вказує на альтернативний пошук шляхів до зростання економіки країни (що, втім, значною мірою залежить від інвестицій та інновацій, яких у слабкій економіці мало). Найчастіше, коли йдеться про повоєнне відновлення, увага концентрується на напрямах політики і заходах, спрямованих на повернення тих, хто раніше покинув країну (екстенсивний підхід). Однак більш продуктивним може виявитись інтенсивний підхід, коли найвагомішим фактором відновлення визнається підвищення продуктивності працівників.

Це знаходить підтвердження у тому, що у 2022 р., коли значна частина працівників-чоловіків влилася у лави ЗСУ, а кілька мільйонів жінок (більшість з них з дітьми) виїхали за кордон, рятуючись від агресії, підприємства, які продовжували працювати, мали цілком позитивні.

Рис. 2.11 Фінансові результати діяльності підприємств

Звернемо увагу, що підприємства у 2022 р. виявилися фінансово стійкіші, ніж це було у 2014 р., що може засвідчувати набуття досвіду бізнесом

продовжувати працювати у надзвичайних умовах.

Те, що економіка країни, попри значні людські та матеріальні втрати, встояла є свідченням того, що країна має потенціал, має продуктивні ніші, спрямованість на які (насамперед у частині інвестицій та інновацій) зможе продемонструвати новий рівень конкурентоспроможності країни, а з тим і нову економічну результативність, до якої «підтягнуться і інші сектори вітчизняної економіки».

Такий підхід має ще одну складову. Немає сумнівів, що Україна невдовзі стане членом ЄС і увійде у вільний європейський ринок, у т. ч. ринок праці. І країна муситиме вирішувати питання конкурентоспроможності як на рівні всієї економіки, так і конкурентоспроможності окремих працівників. У сучасному світі конкурентоспроможність національної економіки визначається продуктивністю економічних агентів (окремих працівників, підприємств, галузей), які працюють у ній. Тому поряд із завданнями повернення українців на Батьківщину ще більші зусилля слід докладати, щоб повернення відбувалось у оновлені сектори економіки.

Розділ 3. ЕМІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: СУПЕРЕЧЛИВІ МОТИВИ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ

Українська міграція складна і різнотипова. Ми маємо так званих трудових мігрантів, які виїхали ще до вторгнення. До них додалися мігранти-біженці після російського вторгнення. Зараз додається ще група чоловіків-військовозобов'язаних, що ухиляються від мобілізації. Це зовнішня міграція. Внутрішня міграція — офіційно ВПО — складається з так званих «старих» і «нових» переселенців. Перші — переїжджали зі сходу на контрольовану Україною територію після гібридної агресії з 2014 року. Багато з них за цей час інтегрувалися в нові громади в місцях переїзду. Другі — після повномасштабного вторгнення з 2022 року переїхали в більш безпечні регіони країни. Ці ВПО в більшій невизначеності та вищій готовності до повернення.

Звичайно, всі українські мігранти об'єднані деякою спільною драмою життя, що змусило їх до вимушеного переселення. Разом з тим, у всіх цих груп різні життєві обставини, різні мотивації виїзду і повернення. В теорії міграції це називається виштовхуючими та притягуючими чинниками. Відповідно специфіка їх для вказаних груп мігрантів також різниться. Рішення про повернення чи неповернення визначатиметься саме тим, які чинники домінуватимуть — виштовхуючі чи притягуючі.

Слід зробити ще одне зауваження. Вага конкретних виштовхуючих та притягуючих чинників для різних людей також неоднакова. Тому політика української держави та суспільства має бути комплексною, системною та адресною. Комплексною, щоб охоплювати всі категорії мігрантів; системною, щоб впливати на підсилення притягуючих і мінімізацію виштовхуючих чинників; адресною, щоб ефективно мотивувати до повернення та реінтеграції конкретні групи українських мігрантів.

До сукупності умов, які визначатимуть дії українців щодо повернення і в Україну, і на малу батьківщину, належать наступні п'ять основних:

- Безпекові складові виїзду і повернення;
- Економічні складові виїзду і повернення;
- Гуманітарні складові виїзду і повернення (робота університетів, шкіл, садочків, медичних закладів);
- Правові складові виїзду і повернення (політика України — політика приймаючих країн);
- Діяльність місцевої влади — відновлення інфраструктури, надання послуг (від комунальних до адміністративних).

Безпековий фактор — найважливіший для абсолютної більшості. Припинення військових дій, загроз обстрілів, деокупація, розмінування, відновлення правопорядку, забезпечення перехідного правосуддя — будуть складовими відчуття безпеки для людей, які можуть стати головними мотиваторами повернення. Причому рівень цієї безпеки прямо залежатиме від конкретних сценаріїв досягнення миру.

Фахівці розглядають два основних сценарії.

Перший: Сили оборони України повністю або частково деокуповують території в Донецькій та Луганській областях, але загрози від рф не зникають, сталий мир не настає, відбувається перенесення лінії зіткнення, можливе «замороження» конфлікту. При цьому Донецька і Луганська області залишаються в районі відсічі збройній агресії рф. Рівень безпеки при такому розвитку подій більш низький. Повернення населення буде менш активне.

Другий: Відбувається повне безумовне звільнення територій, бойові дії завершуються, збройна агресія припиняється, зникає небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Території Донецької та Луганської областей більше не є районом, де здійснюється відсіч збройній агресії рф. Рівень безпеки для людей виростає, що мотивує значно більшу частку мігрантів із-за кордону та ВПО до повернення в рідні місця.

Потрібна *допомога мігрантам у пошуку житла*. Люди потребуватимуть інформації про ціни на ринку житла, умови компенсації за втрачене житло та підстави для отримання соціального житла. Міжнародний

досвід підтверджує ефективність політики підтримки в питаннях пошуку житла, його відновлення та отримання доступу до соціального житла в поверненні та реінтеграції мігрантів. Місцеві органи влади мають відповідати за забезпечення тимчасовим житлом мігрантів, які не мають інших можливостей для проживання після повернення.

Ще однією складовою політики сприяння поверненню українських біженців має бути *допомога з пошуку роботи та стимулювання зайнятості*. Така допомога повинна мати цільовий характер і орієнтуватися на потреби місцевої економіки. Економічне відновлення зруйнованих територій без робочих рук вимушених переселенців і мігрантів стане вкрай утрудненим. Тому різностороння підтримка їх в період пошуку роботи чи заснування власного бізнесу окупиться. Можна підготувати широкий набір інструментів: платформи з пошуку роботи, ярмарки вакансій, бази даних, програми розвитку підприємництва. Компонентом програми економічної реінтеграції вимушених переселенців може стати проведення громадських робіт з відновлення інфраструктури з можливістю тимчасового працевлаштування і достойною оплатою їх праці. Для сприяння відкриття власної справи необхідно надавати мігрантам актуальну інформацію про інвестиційні можливості на місцевих ринках, а також доступ до пільгових кредитів з метою відкриття і розширення власного бізнесу.

У міжнародній практиці програми розвитку підприємництва для повернення мігрантів включають доступ до пільгових позик, навчання з питань управління власною справою і фінансового менеджменту, підтримку з проходження бюрократичних процедур для запуску бізнесу.

Значимим для майбутнього країни та, зокрема, для повернення дітей, є забезпечення українців за кордоном онлайн-освітою. Можливо не за всією програмою, а за кількома базовими гуманітарними предметами. Зорієнтувавши школи на максимально лояльне ставлення до учнів, які навчаються онлайн, а також при навчанні українських школярів в школах приймаючих країн. Це ж стосується і програм освіти для дорослих, даючи

можливість мігрантам отримати нові навички чи конкурентні професії, що допомагатимуть їм при поверненні.

Як притягуючий момент, сприяючий поверненню українців, працює підтримка звичайних людських та соціально-трудових зв'язків між емігрантами та тими, хто в країні. Це працюватиме на єдність та стійкість українського суспільства. Адже, одною з причин, яка може заважати повернутися, може стати несприятливий психологічний клімат. Зараз помітні ознаки небезпечної тенденції — негативного ставлення до тих, хто виїхав. Інформаційна-комунікаційна сфера суспільства має бути скорегована на консолідованість, на переконання повернення людей. Слід акцентувати на хороших перспективах та планах відновлення країни, на наданні Україні потужних фінансових ресурсів з-за кордону на відновлення.

Для органів місцевої влади обох областей підтримання зв’язків з членами своїх громад має стати одним з пріоритетних напрямів роботи.

Правовими складовими, прямо чи опосередковано впливаючими на рішення щодо виїзду і повернення, є політико-правові рішення української влади та політика приймаючих країн.

Дії української влади в зрізі політики сприяння поверненню українців із-за кордону та реінтеграції на батьківщині виглядають досить суперечливими. Більше послідовності та ефективності спостерігається в рішеннях, які стосуються підтримки ВПО. Думається, це результат засвоєних уроків після хвилі вимушеного переселення зі сходу України з 2014 року. Після 2022 року вдалося забезпечити підтримку новій хвилі переселенців з розселенням, гуманітарною допомогою, адміністративними послугами, не допустити гуманітарної кризи в країні.

Робляться кроки зі створення умов при поверненні людей в місця проживання до переселення. Примітним прикладом такого підходу може бути прийняття Постанови Кабінету Міністрів України № 486 «Про підготовку до дій зі стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей та їх реінтеграції» від 12 травня 2023.

Відповідно вказаної постанови Донецькою та Луганською ОВА утворено координаційні ради з питань стабілізації ситуації на деокупованих територіях області та їх реінтеграції. Одними з визначених напрямів роботи були відновлення інфраструктури для нормалізації життя людей та забезпечення гуманітарних потреб місцевого населення.

Іншими владними рішеннями, які спрацювали як сильні виштовхуючі чинники, стали прийнятий у 2024 році Закону про мобілізацію та скандальне рішення МЗС про відмову певним категоріям українців за кордоном у наданні консульських послуг. Перегляд і виправлення даних рішень буде необхідним.

Українській владі вже зараз варто включити в порядок денний розробку спеціальної нормативно-законодавчої бази, орієнтованої на комплексний підхід у сприянні поверненню громадян України із-за кордону. Слід також забезпечити більш ретельну експертизу всіх законів та постанов на предмет їх впливу на повернення в країну наших громадян та реінтеграцію переселенців.

Політика західних країн щодо українських мігрантів з початку повномасштабного вторгнення росії демонструвала максимальну солідарність з українським народом і безпрецедентну оперативну усесторонню підтримку багатомільйонної хвилі біженців. Експерти вважають, що підтримка європейців відкрила «вікно можливостей» для великої маси українців. Надання гуманітарної та соціальної допомоги, пільг з житлом і працевлаштуванням формують передумови влаштуватися в Європі на постійній основі та не повертатись в Україну. Адже це єдина можливість утримати хоч якийсь рівень добробуту і безпеку тим, хто через війну втратив дім і засоби до існування.

Європа зацікавлена в українських працівниках, перш за все більш кваліфікованих і молодих. За деякими соціологічними опитуваннями вже зараз знайшли роботу і працюють до 40% українців в європейських країнах. Разом з тим, політика підтримки українських мігрантів в Європі буде

мінятись. Будуть солідарно всіма країнами ЄС вводитись заходи, що поміняють статус «тимчасового прихистку» з орієнтацією на всебічне стимулювання повернення мігрантів. Видимі сигнали цього бачимо і в окремих країнах, і у виступах високопосадовців ЄС. Така політика, синхронізована з українською стороною, може забезпечити повернення в країну дуже значної кількості тих, хто виїхав в інші країни. Можна бути впевненим, що на повернення біженців працюватимуть також програми допомоги від міжнародних організацій, яким необхідно налагодити механізми співпраці, ефективну взаємодію й обмін інформацією між учасниками процесу. Таке співробітництво дозволяє уникнути «білих плям», дублювання допомог чи протиріч у країнах походження мігрантів і країнах, що їх приймають. Цим може бути досягнуто посилення людського ресурсу для відновлення країни.

Працюватиме на повернення мігрантів і те, що за дослідженнями Gradus Research в липні 2024 року, 64% мігрантів з України не адаптувалися до життя в інших країнах і мають намір в підсумку повернутися додому.

Нелегким завданням української сторони стане створення дієвих інструментів прийому і підтримки людей, що повертатимуться, забезпечення можливостей для їх нормального життя, працевлаштування, зняття бар'єрів можливої дискримінації, ефективне використання міжнародно-технічної допомоги.

Треба буде враховувати рівень руйнування конкретних населених пунктів, рівень реальної готовності окремих громад до повернення їх колишніх мешканців. Адже в Донецькій і Луганській областях дуже багато міст та інших населених пунктів, які окупантами фактично повністю зруйновані, де відновити в середньостроковій перспективі нормальні умови проживання фактично нереально. Отже, місцевим органам влади слід буде провести повний аудит території, де одним з ключових показників буде кількість жителів в громадах, кількість працездатних людей в них.

Вже зараз можна стверджувати, що *прийдеться змінювати прийнятий адміністративно-територіальний устрій* в обох областях. Потребуватимуть переформатування старі ОТГ, створюватимуться нові громади. Фактично всі процеси відновлення територій будуть в першу чергу зав’язані на людях. Їх залучення та реінтеграції тих, хто повертатиметься стане індикатором як ефективності самої влади, так і досягнення цілей відновлення.

Узагальнюючи все сказане, сформулюємо наступний імператив для політики забезпечення відновлення країни та повернення людей. Фінансовий ресурс, який по досягненню миру буде інвестуватись в Україну, має інвестуватись в людей, їхню безпеку, роботу, освіту, розвиток, мотивацію, соціальну підтримку на основі напрацьованих програм відновлення та модерного розвитку громад, територій, країни.

Перша причина, через яку цілком реально рано чи пізно чекати потужної хвилі повернення, полягає в тому, що самі біженці, вочевидь, хочуть повернутися додому. Інформаційна цінність соціологічних опитувань, які вивчають плани біженців, можливо, і обмежена, але точно вселяє оптимізм.

Як головна причина повернення на Батьківщину називається воз-з'єднання з сім'єю. Повертаються здебільшого ті, у кого виникли проблеми із працевлаштуванням та пошуком житла за кордоном, а також українці, у яких вдома залишилися літні родичі.

Як перепона при працевлаштуванні існує мовний бар'єр, який не дозволяє громадянам України отримувати кваліфіковану роботу за своїм фахом. Переважно пропозиції існують некваліфікованої роботи в сфері послуг. При цьому переважна чисельність як жінок, так і чоловіків мають вищу освіту та навряд чи готові погоджуватися на будь-яку роботу. Ті, хто був мотивований як трудовий мігрант — вже мали відповідну роботу ще до початку активних бойових дій.

Окрім того, численні соціологічні дослідження показують, що для вимушених мігрантів головною проблемою є питання безпеки. Люди із зони бойових дій найбільше готові повертатися з-за кордону, але в безпечніші

регіони, за умови надання допомоги з житлом, працевлаштування та фінансової підтримки.

При цьому люди, які вже повернулися, вказують на складні умови у місцях повернення. Припинення війни, розвиток економіки та відновлення інфраструктури та житла є основними чинниками, які сприятимуть поверненню українців додому.

Ще одним показником того, що українські біженці сприймають свою міграцію як тимчасову, є, наприклад, надання переваги багатьма українськими батьками варіанту продовження навчання своїх дітей через Інтернет в українських школах. Наприкінці 2022 р. в Чехії таким чином навчалося 40% українських учнів початкової школи та половина учнів середньої школи. У Польщі, законодавство якої розглядає онлайн- навчання в українській школі як рівну альтернативу фізичному відвідуванню школи, кількість дітей-біженців у місцевих школах не перевищує однієї третини, а 28% продовжували навчатися онлайн в українських школах.

Потужним стимулом для повернення є той факт, що двері до України будуть широко відчинені. На відміну від багатьох біженців у сучасному світі, українці не втекли від диктатури чи внутрішнього конфлікту. Тому якщо вони вирішать повернутися, то повернуться в демократичну державу з національно-компактним громадянським суспільством, яке здатне мислити інклюзивно. Водночас необхідними є і певні застереження. Останнім часом у публічному просторі обговорюються теми закриття кордонів для виїзду чоловіків за кордон ще на три роки після закінчення війни, створення «юридичних проблем» для громадян, які «ховаються від війни за кордоном» після їх повернення, судового переслідування втікачів, які перетнули кордон за підробними документами та ін. Зрозуміло, що такі перспективи не будуть мотивувати відповідні категорії громадян до повернення.

Коли люди виїжджали з України, головним був безпековий чинник, але коли розглядається питання про повернення, то долучається ще й економічний чинник — зарплата, рівень і якість життя тощо. В даному разі

перспективи повернення безпосередньо пов’язуються з успішністю процесу повоєнного відновлення, зокрема, вищезазначеним його складовим. А поки процес відновлення ще не розпочався, а війна триває, то на міграційні настрої можуть впливати на оприлюднювані деякими експертами та науковими установами прогнози і бачення майбутнього країни.

Таблиця 3.1

Можливості адаптації бізнесу в умовах воєнного стану

Напрямок	Потенційні можливості	Стратегії реалізації	Очікувані результати
Диверсифікація	- Вихід на нові ринки - Розширення продуктової лінійки - Міжнародне партнерство	- Адаптація продуктів - Пошук закордонних партнерів - Створення гнучких бізнес-моделей	Підвищення стійкості бізнесу
Діджиталізація	- Розвиток онлайн-сервісів - Впровадження віддаленої роботи - Цифрова трансформація	- Інвестиції в IT-інфраструктуру - Навчання персоналу - Автоматизація процесів	Підвищення операційної ефективності
Державна підтримка	- Пільгове кредитування - Податкові канікули - Компенсаційні програми	- Участь у державних програмах - Оформлення держпідтримки - Взаємодія з місцевою владою	Часткова компенсація збитків

Таблиця 3.1 висвітлює можливості адаптації бізнесу в умовах воєнного стану, структуровану за трьома ключовими напрямками:

1. Диверсифікація
   - Потенційні можливості:
   - Стратегії реалізації:
   - Очікуваний результат
2. Діджиталізація
   - Потенційні можливості:
   - Стратегії реалізації:
   - Очікуваний результат
3. Державна підтримка
   - Потенційні можливості:

- Стратегії реалізації:
- Очікуваний результат:

Воєнний стан створює екстремальні умови для бізнесу, які вимагають надзвичайної гнучкості та креативності.

Загалом, таблиця демонструє, що успішна адаптація бізнесу в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, поєднання стратегічного планування, технологічного оновлення та використання державної підтримки.

Таблиця 3.2

Секторальні особливості ведення бізнесу в умовах воєнного стану

Сектор	Ключові виклики	Адаптаційні механізми	Потенціал розвитку
Агросектор	- Порушення посівних кампаній - Втрата земельних ділянок - Логістичні обмеження	- Часткова relocація виробництва - Державні компенсації - Страхування ризиків	Забезпечення продовольчої безпеки
IT-галузь	- Релокація співробітників - Міжнародна конкуренція - Психологічне навантаження	- Створення закордонних офісів - Робота в distributed teams - Підтримка співробітників	Збереження міжнародного іміджу
Промисловість	- Зупинка виробництва - Втрата ринків збуту - Дефіцит комплектуючих	- Імпортозаміщення - Пошук альтернативних постачальників - Часткова конверсія виробництва	Технологічне оновлення

Проаналізуємо дані таблиці 3.2, яка розкриває секторальні особливості ведення бізнесу в умовах воєнного стану. Кожен сектор має унікальні виклики та можливості адаптації. Успіх залежатиме від швидкості реакції, гнучкості менеджменту та здатності до інновацій. Дані свідчать, що воєнний стан - не лише час випробувань, але й можливостей для трансформації та розвитку бізнесу.

Неможливість самореалізації для більшості тих, хто виїхав у післявоєнній Україні. До війни економіка країни мала складну структуру і характеризувалася вищим рівнем поділу праці, ніж матиме безпосередньо після її закінчення. Яка буде структура економіки та, відповідно, які фахівці будуть затребувані після закінчення конфлікту також невідомо. В даному випадку є і негативні, і позитивні тренди, але фактор невизначеності в даний час «грає» скоріше проти повернення громадян. Різниця в доходах та рівнях життя. Об'єктивно більшість населення України вже зараз живе бідно. Середні зарплати в країні не дають змоги підтримувати спосіб життя, який ведуть українські мігранти в Європі, навіть попри те, що там їм доводиться винаймати житло. Питання благоустрою міст, рівня медицини та освіти для дітей також має велике значення. Скорочення фінансування сфери освіти та медицини не дозволяє робити оптимістичні прогнози. Руйнування шлюбу внаслідок тривалого життя окремо один від одного. За даними Державної служби статистики, до війни в країні розпадалося 60% шлюбів. Після початку війни в сім'ях, в яких один із подружжя (як правило, жінка) виїхав за кордон, цей показник виріс ще більше.

Висновки

За аналізом даних та літературних джерел можна зробити висновок, що війна в Україні спричинила значний наплив біженців та мігрантів до країн ЄС, зокрема до східної та центрально-східної частини Європи. Цей наплив має серйозний вплив на соціально-економічний та політичний контекст приймаючих країн, а також на самі міграційні процеси у ЄС.

Військовий конфлікт в Україні призвів до активізації міграційних потоків, зміни складу та напрямків міграції. Країни ЄС змушені були адаптувати свою міграційну політику та механізми прийому біженців та мігрантів для ефективного управління кризовою ситуацією. Багато країн стикнулися з викликами в інтеграції та адаптації мігрантів у суспільстві, що вимагало нових стратегій та ресурсів для успішного вирішення цих проблем.

Зокрема, війна в Україні підкреслила необхідність покращення співпраці між країнами ЄС у сфері міграційної політики, використання більш гнучких та адаптивних механізмів управління міграційними потоками, а також розробки та впровадження інтеграційних програм для успішної асиміляції мігрантів у суспільство.

У цілому, дослідження впливу війни в Україні на міграційні процеси в країнах ЄС підкреслює актуальність проблеми та необхідність подальшого вивчення цього питання для розробки ефективних стратегій в управлінні міграційними потоками в майбутньому.

Розвиток міграційних процесів у межах Європейського Союзу завжди був досить складним та динамічним процесом. З давніх-давен соціальна еволюція людини зазнавала значного впливу завдяки трудовій міграції. Але в наш час актуальність трудової міграції зросла ще більше, оскільки вона впливає на найважливіші економічні, соціальні, демографічні та етнічні процеси, що відбуваються не лише в окремих країнах, а й у всьому світі.

Процес міграції розпочався з появою людства. Необхідність, викликана пошуком кращих умов життя, завжди штовхала людей до зміни місця

проживання разом із потребами в робочій силі, домашніми речами, одягом, іншими предметами першої необхідності та сім'ями. Людям завжди було притаманне переміщення, чи то з волі, чи то з примусу.

У ході дослідження ми встановили, що до європейських країн люди приїжджають не лише в пошуках роботи, а й для навчання, що надається в Чехії та Болгарії, а також для возз'єднання сім'ї та проживання. Після ретельного розгляду та аналізу ринку праці, незаперечним фактом є те, що останніми роками спостерігався відносно низький рівень безробіття на відміну від історично зафіксованих, що свідчить про те, що основною проблемою ринків праці в цих країнах була еміграція робочої сили, що призводить до зменшення заробітної плати та великої кількості робочої сили, що спричиняє виснаження шансів економічного буму на ринку праці та перешкоджає конкурентоспроможності даних країн.

Процес міграції є складним, особливо якщо він є неконтрольованим, і може призвести до негативних наслідків. Натомість цьому розвивається ксенофобія, що призводить до міжетнічних конфліктів як на міжособистісному, так і на колективному рівнях.

Останнім часом проблема міграційної кризи в ЄС викликає все більше неприємностей. Проте залучення держав-членів, які зараз займають непримиренні позиції, до компромісу щодо цього виявилося практично неможливим. Тим не менш, це все ще можливо, за умови, що можна знайти способи, за допомогою яких вони можуть узгодити це, головним з них є прийняття єдиної точки зору та, по суті, висування однозначної тривалої стратегії.

На додаток до міграційних криз, українці були змушені покинути свою країну через агресію з боку Росії з 24 лютого 2022 р. Це стало однією з нинішніх міграційних криз через понад 6 мільйонів, які протягом чотирьох тижнів після військового втручання знайшли притулок деінде, залишивши все лише для того, щоб вижити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50.

2. Закон України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 року. - №2491 / Урядовий кур'єр. - 7 липня 2001.

3. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року N 3773-VI.

4. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року N 3671-VI.

5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року N 3739-VI.

6. Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 року № 1777-XI.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983 «Про затвердження Порядку формування квоти імміграції».

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від12 липня 2017 р. № 482-р.

9. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб N 116-VI (116-17) від 15.01.2008, ВВР, 2008, N 9. - 86с.

10. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 року N 622/2011.

11. Баєва, О. (2023). Причини та наслідки інтелектуальної міграції людського капіталу. Економіка та суспільство, (52). 2023. https://doi.org/10.32782/10.32782/2524-0072/2023-52-13. 51

12. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін.]; за ред. В. Потапенка. – Київ: НІСД, 2023. – 33 с.

13. Грущинська Н.М., Румянцев А.П., Пічкурова З.В. Сервісна економіка в сучасних геотрансформаційних процесах // Збірник наукових праць «Вчені записки» КНЕУ. № 30(1), 2023 року, С.172-180.

14. Діодато, Д., А. Моррісон і С. Петралія. 2021. «Міграція та винаходи в епоху масової міграції». Журнал економічної географії 22 (2): 477–498.

15. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль: ЗУНУ. 2022. 204 с.

16. Костицький В.В., Романчукевич В.В. Роль державної фінансової політики сталого розвитку в умовах глобалізації. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 4 (53). С. 158-161.

17. Людський розвиток в Україні. Пріоритети національної політики мінімізації асиметрії українського ринку праці / кер. авт. кол. О. І. Цимбал; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2021. 210 с.

18. Ляшенко О. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. – 2018. – № 4. – С. 121–125. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4_32.

19. Міщук Г., І. Рощик, Я. Сулковська та С. Войтович. 2019. «Перспективи оцінки впливу зовнішньої студентської міграції на відновлення інтелектуального потенціалу країни (на прикладі України)». Економіка та соціологія 12(3): 209–219.

20. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.

21. Мищак І.М. Вирішальний рік для України, Європи і світу: Оцінка військових експертів (аналітичний огляд зарубіжної преси про події в Україні за 1– 31 січня 2024 р.) // Україна у відгуках зарубіжної преси. 2024. Вип. 1 (179). С. 6–23. 52

22. Мищак І.М. Оцінка ситуації для України під кінець другого року війни та прогнози на 2024 рік (аналітичний огляд зарубіжної преси про події в Україні за 1– 31 грудня 2023 року) // Україна у відгуках зарубіжної преси. 2023. Вип. 12 (178). С. 6–23.

23. Мульска О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, 2022. 472 с.

24. Набок І.І. Проблема бідності в сучасній світовій економіці // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19 квітня 2019 р., НАУ, 2019. – С. 57-61.

25. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р./ за заг. ред. М. В. Трофименка: Маріуп. держ. ун-т. – Київ: МДУ, 2023. – 455 с.

26. Побоченко Л.М., Пархомович М.В. Вплив освітньої міграції на економічний розвиток України / Л.М. Побоченко, М.В.Пархомович // Інфраструктура ринку. – 2018. –№ 25. – С.46-58.

27. Повна С., Рудяк М. Соціально-економічний розвиток України як визначальний фактор міграційних тенденцій. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4(28). С. 52-60.

28. Прокоп’єва А.А., Побоченко Л.М. Повернення мігрантів для економічного відновлення України: Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення: збірник наукових праць за результатами Всеукраїнського науковопрактичного семінару (м. Київ, 6 вересня 2023 р.)/ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. 149 с.

29. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. Київ : НІСД, 2019. 108 с. 53

30. Румянцев, А., Побоченко, Л., Пічкурова, З., Толпежнікова, Т., Ковбич, Т., & Ляшов, Д. (2022).Ууплив глобальної диджиталізації на розвиток ринку праці України. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 5(46), 334–348.

31. Росохата А. С., Сагер Л. Ю. Окремі питання економічної безпеки: дослідження впливу змін у міграційних процесах на економічний та інноваційний розвиток країни. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2020. № 1. С. 62- 74.

32. Румянцев А.П., Балабанова Г.П., Ковбич Т.К. Глобальні та регіональні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили / А.П. Румянцев, Г.П. Балабанова, Т.К. Ковбич //Фаховий Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки», серія КВ №22443-12343, категорії «Б» Переліку наукових фахових видань МОН України з економічних наук,з числовим кодом ідентифікації: ISSN 2520-2294 друкованої версії, ISSN 2709-5444 електронної версії, Випуск 7(63), липень 2022 року. С. 171-184.

33. Румянцев А.П.,Ковбич Т.К.Вплив демократизації вітчизняної виборчої системи на стримання еміграційних настроїв робочої сили / А.П. Румянцев, Т.К. Ковбич // Зарубіжний науковий мультидисциплінарний журнал «Sciences of Europe» Чехія, Прага. 2022. – випуск № 97 (97) – С. 18-25.

34. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

35. Ціватий В. Г. Міграційна політика України та інтелектуальна міграція в поліцентричному світі XXI століття: інституціональний і стратегічний дискурси. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. наук. статей. Київ: НІСД. 2019. С. 26-31.

36. Зовнішня трудова міграція населення України / Державний комітет статистики України. Український центр соціальних реформ. К. 2022. 120 с. 45.

37. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів 61 модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт МОП. 2013. 98 с.

38. Зовнішня трудова міграція (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України, 2022. 36 с.

39. Шимуда О. Трудова міграція молоді: передумови та наслідки. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : тези доп. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (Тернопіль, 27-28 березня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С.35-37.

40. Іващук І.О., Стахова Н.В., Живко М.А.. Міжнародні міграційні процеси: навч. посіб. Тернопіль. 2022.

41.Бюджет України втрачає 100 млрд гривень на рік через незареєстрованих працівників — Держпраці. URL:https://www.work.ua/news/ukraine/2359/

42.Державна прикордонна служба України. URL:https://www.facebook.com/DPSUkraine/posts/pfbid038D1G5ie9WdN2ZCrgoCU85YRZhZh4TVNZNqasuRhWfa7gwHNerZ3VXi9e5qx1FFkRl

43.Ukraine Refugee Situation. URL:https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

44.За різними оцінками за кордоном перебуває 5-8 млн українських біженців. URL:https://skilky-skilky.info/za-riznymy-otsinkamy-za-kordonomperebuvaie-5-8-mln-ukrainskykh-bizhentsiv/

45.Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ihmigracia-za-kordon-cerez-vijnu.html

46.Social protection for migrant workers, refugees and their families. URL:https://www.ilo.org/topics/labour-migration/areas-work-labourmigration/social-protection-migrant-workers-refugees-and-their-families

47.Астаф'єва О.В. Трудова міграція молоді в Україні: теоретичні засади та емпіричний аналіз. Інститут соціології НАН України. 2018.

48.Бобровська О.О. Трудова міграція молоді в умовах глобалізації: проблеми та перспективи. Центр досліджень проблем міграції. 2016.

49.Данилюк О.В. Трудова міграція молоді з України: причини, наслідки, перспективи. Львів. 2015.

50.Іванов В.В. Трудова міграція молоді в сучасному світі: проблеми теорії та практики. Харків. 2017.

51.Петренко М.М. Трудова міграція молоді: соціально-економічні та психологічні аспекти. Дніпро. 2014.

52.Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. 2022.

53.Черненко Н.І. Економічний та демографічний вплив трудової міграції на потенціал країни. Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка.2021.